

ЗАКОНОДАВСТВО О БРАКУ И ПОРОДИЦИ У СССР*)

У Совјетском Савезу су 27. јуна 1968. године донесени Основи законодавства Савеза ССР и савезних република о браку и породици, који садрже најважније поставке о уређењу брачно-породичних односа (1). Основи су ступили на снагу 1. октобра 1968. године. У времену од 1969. до 1970. године сагласно Основима донесени су законици о браку и породици у савезним републикама. У законима су развијене, конкретизоване и допуњене поставке Основа. Ови законици уређују брачно-породичне односе с обзиром на традиције, националне и месне особености које су се формирале у републикама.

У породичном законодавству остварени су принципи социјалистичког друштва, који су изражени у уставу, — основном закону совјетске државе. У уређивању брачно-породичних односа совјетско законодавство полази од потпуне равноправности мушкарца и жене у личним и имовинским правима у породици, што одговара и њиховој потпуној равноправности у друштву. У чл. 3. Законика о браку и породици РСФСР речено је да једнакост права у породици почива на Уставом СССР и Уставом РСФСР утврђеним једнаким правима жене са мушкарцем у свим областима државног, друштвено-политичког, привредног и културног живота земље (2). Овај принцип долази до изражаја приликом остварења личног права избора презимена. Према чл. 18. Законика приликом закључења брака супрузи бирају по својој жељи као њихово заједничко презиме презиме једног од супружника или сваки од њих задржава своје презиме. Искуство показује да најчешће жена узима презиме мужа. Но, исто тако и муж може да узме презиме жене. По законодавству СССР сваки од супружника је слободан у избору занимања, професије и места становања. Сходно принципу равноправности супружници заједнички решавају питања васпитавања деце и друга питања живота породице (чл. 19. Законика).

Једнакост имовинских права супружника изражена је у постојању јединственог режима заједнице имовине стечене у браку и у једнакости

(*) Предавање одржано студентима Правног факултета Универзитета у Београду 24. априла 1974.

(1) У даљем тексту скраћено: Основи.

(2) У предавању се наводе чланови Законика о браку и породици РСФСР с тим што се имају на уму и одговарајући чланови законика о браку и породици других савезних република.

права на ову имовину. Супружници имају подједнака права на имовини и у случају ако један од њих није имао самосталан приход због вођења домаћинства, старања о деци или других оправданих разлога (чл. 20. Законика).

Отац и мајка имају једнака права и дужности у погледу деце. Совјетски закон не садржи прописе који би давали преимућство оцу или мајци у вршењу родитељских права и дужности.

Код закључења брака начелна поставка је слобода и добровољност (чл. 1. и 10. Основа и чл. 1. и 15. Законика). У складу са овим принципом, који је заснован на социјалистичкој демократији и предодређен моралним захтевима, грађани СССР слободно ступају у брак. Један од задатака законодавства о браку и породици у социјалистичком друштву је изградња породичних односа на темељу добровољног брачног споразума мушкарца и жене, на осећањима узајамне љубави, пријатељства и поштовања, који су ослобођени материјалне рачунице (чл. 1. Основа и чл. 1. Законика). Држава пружа заштиту лицу према коме је примењена принуда приликом ступања у брак, дајући му право да се обрати суду са захтевом да се такав брак прогласи неважећим (чл. 43. Законика).

Совјетско законодавство о браку и породици зановано је на начелу равноправности грађана у породичним односима, независно од њихове националности, расе и односа према религији. Према закону није допуштено никако непосредно или посредно ограничавање права, на име пружање непосредних или посредних преимућстава приликом склапања брака и у породичним односима у вези са националном или расном припадношћу или с обзиром на однос према религији (чл. 4. Основа и чл. 4. Законика). Совјетско законодавство не познаје никакве сметње ни ограничења код закључивања брака између лица различитих националности или раса. Овај принцип је такође примењен и у прописима Основа и Законика о примени совјетског законодавства о браку и породици на странце и лица без држављанства. Бракови совјетских грађана са странцима, као и бракови између странаца склапају се у СССР на темељу општих поставки (чл. 31. Основа). Совјетски закон не предвиђа било какву дискриминацију у вези са расом или националношћу.

Правно регулисање брачних и породичних односа у СССР врши само држава. Црква је одвојена од државе, те према томе она не учествује у уређивању ових односа. У Совјетском савезу признаје се само брак који је закључен пред државним органима надлежним за питање грађанског стања (скраћено ЗАГС). Религиозни обред закључења брака, као и други религиозни обреди, нема правну вредност (чл. 6. Основа и чл. 6. Законика). Изузетак је дозвољен само у погледу обреда који су обављени до образовања или поновног успостављања совјетских органа надлежних за питања грађанског стања и добијања од њих оверених докумената о рођењу, склапању брака, разводу брака и смрти (чл. 6. Основа и чл. 6. Законика). Декретом ВЦИК и СНК РСФСР од 18. децембра 1917. године „О грађанском браку, деци и вођењу књига о грађанском стању“ (СУ РСФСР 1917. г. № 11, ст. 160) са 20. децембром 1917. године био је уместо религио-

злог уведен грађански брак. Према гоме чувају своју ваљаност бракови који су по верским обредима закључени до овог датума, односно у местима заузетим од непријатеља до образовања совјетских органа ЗАГС-а наине до њиховог поновног успостављања.

Совјетско породично право признаје само моногамни брак. Није дозвољено склапање брака између лица од којих је ма и једно већ у другом браку. Повреда овог правила представља не само одступање од норми права већ и од норми морала. Повреда овог принципа повлачи за собом правну санкцију у виду проглашења брака неважећим (чл. 10. Основа и чл. 43. Законика).

У основи норми које регулишу права и дужности родитеља и других васпитача деце налази се принцип њиховог комунистичког васпитања. Према чл. 18. Основа родитељи су дужни да васпитавају своју децу у духу моралног кодекса грађитеља комунизма и да се брину за њихов физички развој, обуку и припремање за друштвено користан рад. Родитељи су дужни да штите права и интересе малолетне деце. Васпитавање деце је истовремено право и дужност родитеља. Ради остварења права васпитавања деце родитељи имају право да захтевају враћање детета од сваког лица које га не држи по законском основу или по судској одлуци (чл. 18. Основа). Васпитни утицај породице повезује се у СССР с друштвеним васпитањем деце. Држава преузима на себе значајан део старања за васпитавање деце. У Смерницама 24. конгреса КПСС о петогодишњем плану развоја народне привреде СССР за време од 1971. до 1975. године посебно је предвиђено битно побољшање ваншколског рада с децом, проширење мреже домова пионира, станица младих техничара и природњака, дечијих и омладинских спортских школа, као и других дечијих установа повезаних са васпитавањем подмлатка⁽³⁾. Према закону родитељска права се не могу вршити противно интересима деце (чл. 52. и 113. Законика). У случају да се ово догоди родитељи могу бити лишени родитељских права (чл. 59. Законика). До лишења родитељских права долази само у судском поступку.

Један од принципа породичног права у СССР је и заштита и подстицање материнства. Брига о здрављу бремените жене и жене — мајке доприноси стварању услова да породица испуни једну од њених најважнијих функција, наиме настављање врсте. Према чл. 5. Основа заштита интереса мајке и детета обезбеђује се широкоом мрежом породилишта, дечијих јасли и вртића, школа-интерната и других дечијих установа, давањем одсуства труднице и породићи, установљавањем олакшица за труднице и мајке, заштитом на раду, давањем државних новчаних помоћи мајкама са једним и више деце, као и другом државном и друштвеном помоћи породици. Законодавство о браку и породици садржи низ правних мера које обезбеђују заштиту здравља и интереса труднице и мајке. За време трудноће и у току од године дана после рођења детета жена има право да у судском поступку оствари примање алиментације од мужа ако јој он добровољно не пружа материјалну помоћ. Ово право остаје на

(3) Материјали 24. Конгреса КПСС. Политиздат. Москва, 1971, стр. 277.

снази и после развода брака под условом да је бременитост наступила пре развода. Муж нема права да без сагласности жене покрене поступак за развод брака за време њене трудноће као и за време од године дана после рођења детета (чл. 14. бр. 5. Основа).

Принципијелна поставка је морална и материјална помоћ учесника породичних односа и њихова узајамна брига једно о другом. Овај принцип је предодређен целокупним уређењем породичних односа у совјетској држави и обухваћен задатком изградње породичних односа на осећањима узајамне љубави, пријатељства и поштовања свих чланова породице, који су ослобођени материјалних рачуница (чл. 1. Основа). Он се огледа у нормама које прописују обавезе о узајамном алиментирању деде, бабе и унука, очуха, маћехе, пасторака и пасторки, фактичких васпитача, браће и сестара (чл. 80, 81, 82, 83, 84, 85. и 86. Законика). У сагласности са овим принципом законом су установљене и дужности пунолетне деце о њиховом старању за родитеље (чл. 77. Законика).

Совјетско породично законодавство проглашава и слободу развода брака под контролом државе. Развод брака, иако лична ствар супружника, погађа у исто време и друштвени интерес. Због тога држава одређује поступак и услове за развод брака, како би отклонила непромишљена решења, која су штетна како за саме супружнике тако и за малолетну децу. У совјетском законодавству о браку и породици нису предвиђени конкретни разлози за развод брака. Брак се разводи, ако суд утврди да су даљи заједнички живот супружника и одржавање породице постали немогући (чл. 14. Основа и чл. 33. Законика). Суд разводи брак само ако постоје озбиљни разлози за то. У одлуци пленума Врховног суда СССР од 4. децембра 1969. године „О примени Основа законодавства Савеза ССР и савезних република о браку и породици“ објашњено је да се не могу сматрати као довољан основ за развод брака привремене несугласице у породици и сукоби међу супружницима, који су изазвани случајним узрочницима, као и одсуство воље једног или оба супружника да наставе брак, уколико ово није поткрепљено озбиљним разлозима.

Закон предвиђа две врсте поступка за развод брака и то: пред органима надлежним за питања грађанског стања и пред судом (чл. 14. Основа и чл. 38. и 39. Законика). До развода брака пред органима надлежним за питања грађанског стања долази у случају узајамне сагласности за развод брака супружника који немају малолетну децу и на захтев једног супружника, ако је други супружник у законском поступку оглашен за несталог или за правно неспособног услед душевне болести односно слабоумности или ако је овај због кривичног дела осуђен на казну лишења слободу у трајању не мање од три године. Дакле, пред органима надлежним за питања грађанског стања долази до развода брака у неспорним случајевима. У случају спора међу супружницима, на пример о подели имовине, о алиментацији и др., развод брака се остварује путем суда.

Развој законодавства о браку и породици условљен је низом фактора, међу којима значајну улогу имају и наука и пракса. Тако су многи предлози за иновацију и усавршавање законодавства, који су се послед-

њих двадесет година појавили у научним радовима професора В. А. Рјасенцева, О. С. Јофе, А. И. Пергамента, В. С. Тадевосјана, Г. М. Свердлове, Н. М. Ершове, Е. М. Ворожејкина, Н. В. Орлове и других, нашли место у Основима и републичким законима о браку и породици. У ове треба убројати предлоге о увођењу добровољног и судског утврђивања очинства у погледу ванбрачне деце; о увођењу напореда са судским поступком и поступка пред ЗСГС-ом за развод брака; и о смањењу висине алиментације коју плаћају родитељи у корист малолетне деце. Закон је дозволио смањење висине алиментације у три случаја: ако се код родитеља обавезног на плаћање алиментације налазе и друга малолетна деца која би плаћањем алиментације у законом одређеној висини била у мањој мери материјално обезбеђења од деце која добијају алиментацију, као и у случајевима кад је родитељ од кога се тражи алиментација инвалид прве или друге групе и ако деца раде и имају довољну зараду. Ново законодавство је такође прихватило и предлоге о законском регулисању тајне усиновљења, и о законском разграничењу поништаја усиновљења и проглашења усиновљења неважећим. Према закону усиновљење се може прогласити неважећим када суд утврди да је извршено на основу лажних исправа, затим ако је усвојитељ лице које је лишено родитељских права или је у законском поступку оглашено за правно неспособно, као и у случају фиктивности усиновљења. До поништаја усиновљења долази ако то изискују интереси детета, као и ако су приликом усиновљења повређени законом утврђени услови.

У науци су била разрађена и питања о застарелости захтева у породичном праву, што је омогућило да се у законике о браку и породици унесу одговарајући одељци. Резултат научне разраде су и законски прописи о добровољном начину исплаћивања алиментације било лично било административним путем према месту запослења обвезника, односно месту где прима пензију или стипендију.

У литератури је било предложено да се у законодавство унесе и одредба о праву деде и бабе на додир и везу са унуцима и унукама, ако им родитељи ускрате ову могућност. Имајући у виду предлоге садржане у литератури, законодавство о браку и породици повело је рачуна о понашању супружника ако му алиментацију плаћа други супружник, као и приликом одређивања дела заједничке имовине супружника код њене деобе. Према чл. 27. Законика суд може, узимајући у обзир краткоћу времена проведеног у браку или недолично понашање супружника коме треба плаћати алиментацију, да ослободи другог супружника ове обавезе или да ову његову обавезу ограничи одређеним роком. Код поделе заједничке имовине суд може да умањи део супружника који је избегавао друштвено користан рад или је трошењем заједничке имовине штетио интересима породице (чл. 21. Законика).

Законодавство о браку и породици прихватило је и многа схватања изграђена у пракси. Тако према чл. 20. Законика супружници имају једнака права на имовину и у случају ако један од њих заузет вођењем домаћинства, старањем о деци или из других оправданих разлога није могао

да ради. Ово је правило и раније било примењивано у пракси. Раду супружника на васпитању деце и на вођењу домаћинства придаје се друштвени значај.

У пракси је настало и правило о успостављању родитељских права. Усвајајући ово правило, Основи и законици дозвољавају успостављање родитељских права, ако то изискују интереси деце и у случају да деца нису била усвојена.

У законодавству о браку и породици нашао је своје место и став праксе, према коме се сматра да је брак престао са даном регистрације развода у књиге грађанског стања (чл. 40. Законика). Ова као и низ других одредаба закона усмерене су на очување породице, јер супружници имају могућности да се помире и после одлуке суда о разводу брака.

У закону су садржана и правила о изједначавању у правима деце из неважећег брака с децом из важећег брака, као и правила о учествовању родитеља, који плаћају алиментацију за малолетну децу, у допунским трошковима, који су настали услед изузетних околности, нпр. тешке болести, телесне повреде детета и сл. Ове поставке су такође биле изграбене у пракси и ново законодавство о браку и породици их је прихватило.

Пракса примене законодавства открива ефикасност једних и недовољну ефикасност других норми. Несумњиво да ће и убудуће у развоју законодавства велику улогу играти наука и пракса. Наука породичног права у своме раду користи податке социологије, генетике, демографије и др.

Наука совјетског породичног права данас живо разрађује проблеме породичног правног односа (Е. М. Вопожејкин, М. Т. Оридорога) и проблеме одговорности у породичном праву (Е. М. Ворожејкин, Н. С. Маленин, В. С. Тадевосјан и др.). Несумњиво да ће питања покренута од науке у сдређеном тренутку њихове разраде наћи свој израз у законодавству.

Ана Михајловна Белакова

(Предео с руског
А. В. Димитријевић)

Законодательство о браке и семье в СССР

— РЕЗЮМЕ —

Автор дает весьма сжатое изложение нового законодательства о браке и семье в СССР, подчеркивая основные принципы, которые лежат в его основе. В первую очередь это — равноправие мужчины с женщиной во всех отношениях, связанных с браком и принадлежностью к семье, их добровольное и свободное вступление в брак, равноправие всех граждан независимо от их расы, религии и национальности. Регулирование брачных и семейных отношений находится в компетенции государства, а брак построен на строгом проведении принципа единобрачия. Семья играет видную роль в воспитании детей в духе коммунистической морали, а родители свои права и обязанности осуществляют в интересах детей. Одним из основных принципов является защита и поощрение материнства.

Советское семейное право признает свободу развода брака под контролем государства. Закон не устанавливает перечня конкретных причин, являющихся основанием к разводу. Брак считается расторгнутым, когда суд устанавливает, что дальнейшая совместная жизнь супругов и сохранение семьи являются невозможными. Закон предусматривает два вида судебного производства о расторжении брака: предварительное рассмотрение дела о разводе органами ЗАГСа, и в суде, рассматривающем дело по существу.

Автор особо излагает факторы, обусловившие развитие законодательства о браке и семье, в числе которых видную роль играют наука и практика. Приводится ряд вопросов из области семейного права, о которых дискутировалось в юридической литературе.

SUMMARY

Legislation on matrimony and family in USSR

The author, very concisely exposes new legislation on matrimony and family in USSR, stressing fundamental principles on which it is based. Primary, it is equality of man and women in all relations of marriage and of family, voluntary and free contraction of matrimony, equality of all citizens regardless of their race, religion or national appertainance. Juridical regulation of marriage and of family is under competence of the state, marriage is based on the principle of monogamy. The family has an important role in educating children within the spirit of communist morale, parents fulfil their rights and duties in the interests of children. One of cardinal principles is protection and encouragement of maternity.

Soviet family law proclaims freedom of divorce within the control of the state. Concrete causes of divorce are not anticipated. Marriage is divorced if the court establishes that further life in common of man and wife and the maintenance of the family has become impossible. Law foresees two procedures for divorce: in front of bodies competent for questions of civil order in direct cases, and in front of the court if there is a dispute between man and wife.

The author particularly states factors which conditioned the development of legislation of matrimony and family, among which science and experience played an important role. Author also quotes a series of questions discussed in the juridical literature in the field of family law.

RÉSUMÉ

La législation relative au Mariage et à la famille en U.R.S.S.

L'auteur expose succinctement la nouvelle législation relative au mariage et à la famille en U.R.S.S., en soulignant les principes fondamentaux sur lesquels elle repose. En premier lieu c'est l'égalité des droits de l'homme et de la femme dans tous les rapports du mariage et de la famille, des libertés et de l'acquiescement de plein gré de conclure le mariage, égalité des droits de tous les citoyens sans égard à l'appartenance raciale, religieuse ou natio-

nale. L'organisation juridique du mariage et de la famille se trouve dans la compétence de l'Etat, et le mariage est fondé sur le principe de la monogamie. La famille joue un rôle important dans l'éducation des enfants dans l'esprit de la morale communiste, et les parents exercent leurs droits et leurs obligations dans l'intérêt des enfants. l'un des principes fondamentaux est la protection et la stimulation de la maternité.

Le droit familial soviétique proclame la liberté de la dissolution du mariage sous le contrôle de l'Etat. Les causes du divorce concrètes ne sont pas prévues. Le mariage est dissous si le tribunal constate que la continuation de la vie en commun des époux et le maintien de la famille sont devenus impossibles. La loi prévoit deux sortes de procédures pour le divorce: devant les organes compétents pour les questions de l'état civil dans les cas incontestés, et devant le tribunal s'il y a une contestation entre les époux.

L'auteur a exposé en particulier les facteurs qui ont conditionné le développement de la législation relative au mariage et à la famille, parmi lesquels la science et la pratique jouent un rôle importants. Il a mentionné une série de questions traitées dans la bibliographie juridique du domaine du droit familial.